

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), №3
s. 299-315
doi: 10.36121/lkowalski.22.2025.3.299

Łukasz Marek Kowalski
ORCID: 0009-0009-2671-9607
(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski)

Portret Kārlisa Ulmanisa oraz charakterystyka jego rządów w początkowej fazie dyktatury w świetle sprawozdań attaché wojskowego RP w Łotwie z lat 1934-1936

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu nie jest przedstawienie pełnej charakterystyki Kārlisa Ulmanisa (1877-1942) jako człowieka i polityka. Interesujące, wydaje się, natomiast przyjrzenie się jego osobie z perspektywy świadka ówczesnych wydarzeń, a jednocześnie wnikliwego obserwatora życia politycznego i wojskowego państwa łotewskiego, jakim bez wątpienia był ppłk dypl. Andrzej Liebich. Nie ma obecnie żadnej polskojęzycznej publikacji próbującej podjąć próbę nakreślenia charakterologicznego rysu postaci Ulmanisa. W wyniku wydarzeń z 15 V 1934 premier Łotwy dokonał przewrotu likwidując *de facto* demokrację parlamentarną i wprowadzając jednocześnie dyktaturę. Pozycja, jaką uzyskał określiła, że wszystkie najważniejsze decyzje zachodzące po zamachu dokonywane były przez Ulmanisa. Niezależnie od faktu, czy sprawa dotyczyła piastowanych przez niego urzędów. Oprócz funkcji premiera pełnił również obowiązki ministra spraw zagranicznych. Skupienie w jednych rękach najważniejszych urzędów państwa zdeterminowało uwzględnienie przez autora kwestii kreowania przez Ulmanisa procesów decyzyjnych w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej Łotwy.

Słowa kluczowe: Kārlis Ulmanis, Łotwa, wiek XX, międzywojnie, autorytaryzm, Łotwa

A portrait of Kārlis Ulmanis and the characteristics of his rule in the initial phase of the dictatorship in the light of the reports of the Polish military attaché in Latvia from 1934-1936

Annotation: The purpose of this article is not to present a comprehensive profile of Kārlis Ulmanis (1877-1942) as a man and politician. It is, however, interesting to examine him from the perspective of a witness to the events of the time and a keen observer of the political and military life of the Latvian state, as Lieutenant Colonel Andrzej Liebich undoubtedly was. Currently, there is no Polish-language publication attempting to outline Ulmanis's character. As a result of the events of May 15, 1934, the Prime Minister of Latvia staged a coup, *de facto* abolishing parliamentary democracy and establishing a dictatorship. The position he achieved meant that all the most important decisions following the coup were made by Ulmanis. Re-

ardless of whether the matter concerned the offices he held, in addition to his position as prime minister, he also served as minister of foreign affairs. The concentration of the most important state offices in one hand determined the author's consideration of Ulmanis's influence on decision-making processes in Latvia's domestic and foreign policy.

Keywords: Kārlis Ulmanis, Latvia, 20th century, interwar period, authoritarianism, Latvia

Wstęp

Kārlis Ulmanis jest postacią trudną do scharakteryzowania. Wynikało to głównie ze stylu życia, jakie prowadził. Niezależnie od ogromnego wpływu na życie polityczne Łotwy oraz jej mieszkańców udało mu się w znacznym stopniu zachować prywatność. Na pewno nie należał on do osób, które lubiły się zwierzać oraz nadmierne epatować przemyśleniami lub poglądami. Jego dbałość w tym zakresie, nie była wyłącznie powiązana ze stanowiskami politycznymi, które piastował, ale zauważyć ją można dużo wcześniej. Na dobrą sprawę, nie znali go w pełni jego koledzy ze studiów, ani jego późniejsi partnerzy z okresu pobytu w Stanach Zjednoczonych. Nawet wieloletni polityczny współpracownik Ulmanisa Aldreds Bērziņš, który napisał jego biografię przyznawał sam w jej wstępie, że pełny obraz Ulmanisa jest trudny do uchwycenia, a obserwator może dostrzec jedynie jego charakterystyczne elementy¹. Kolejnym problemem przy próbie przyjrzenia się przywódcy Łotwy jest brak napisanego przez niego samego manifestu politycznego czy innej namacalnej i jednocześnie dogłębnej formy autorefleksji. Mimo pokaźnych liczb przemówień oraz kilku prac o tematyce około politycznej, trudno w nich znaleźć prawdziwego Ulmanisa, człowieka i polityka². W szczególności, jeśli uwzględnimy, że wcześniej wspomniane wystąpienia były w dużej mierze nacechowane demagogią lub propagandą.

Powyższa krótka charakterystyka, celnie uwypukla, dlaczego postać Ulmanisa wciąż jest dla nas zagadką. Współcześni badacze nie są w stanie jednoznacznie określić, kim właściwie był oraz czego pragnął jako przywódca Łotwy. Dotyczy to badaczy wszystkich narodowości³. Dość istotnymi wskazówkami w scharakteryzowaniu

¹ J. Kuck, *Made in America: Kārlis Ulmanis and the Making of Pro-Americanism in Latvia, 1918-1940*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 87.

² Idem, *The Blurring of Lines: Democracy, Vadonisms, and Latvia in Transnational Context*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 66.

³ Dotychczas większość prac dotyczących Łotwy, a wydanych w języku polskim poświęcona została trzem zagadnieniom: relacjom z II RP, jej współpracą militarną z nią oraz kwestiom Polonii. Do najważniejszych wybranych przez autora publikacji w zakresie trzech grup tematycznych należą kolejno: A. Skrzypek, *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997; Ē. Jēkabsons, *Z epizodów stosunków wojskowych Łotwy i Polski w okresie międzywojennym: studia oficerów łotewskich w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie*, [w:] *...oddanie służbie bez reszty. Studia z dziejów Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie w stulecie jej utworzenia (1919-2019)*, red. R. Parafianowicz, Warszawa 2020; Idem, *Polska mniejszość narodowa na Łotwie XIX i XX wieku. Krótka charakterystyka i zarys działalności*, [w:] *Europa nie prowincjonalna*, red. K. Jasiewicz, Warszawa-Londyn 1999; Idem, *Szkolnictwo polskie na Łotwie*, [w:] *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700-1939*, red. A. Bilewicz, S. Walasek, Wrocław 1998; Idem, *Współpraca wojskowa łotewsko-polska latem 1920 roku: żołnierze Dywizjonu 18. pułku ułanów Wojska Polskiego na Łotwie*, „*Scripta Historica*” 2021, t. 27; Idem, *Konflikt łotewski-polski w kwestii szkół polskich w powiecie*

Ulmanisa są dwa czynniki. Pierwszym z nich są doświadczenia życiowe, jakie uzyskał w trakcie swojej edukacji oraz pracy. Nie dotyczy to wyłącznie carskiej Rosji, ale również innych krajów, w tym przede wszystkim Stanów Zjednoczonych. To właśnie na przymusowej emigracji początek miały jego idee, które wraz z jego powrotem do Europy uległy przekształceniu⁴. Drugim czynnikiem jest bogata kolekcja gazet z jego prywatnego zbioru, wprost nam sugerujących, czym był żywo zainteresowany przyszły dyktator. Miał on manierę tworzenia wycinków, podkreślania oraz tworzenia dopisków w zagranicznej prasie, którą czytał. Dotyczyły one przede wszystkim polityki oraz najważniejszych ówczesnych przywódców, którzy stanowili dla Ulmanisa inspirację (głównie Benito Mussolini i Franklin Delano Roosevelt)⁵.

Nie powinny zatem dziwić rozmaite i często sprzeczne stanowiska badaczy wobec Ulmanisa. Jednocześnie dobitnie one ukazują, z jakimi trudnościami musieli zmierzyć się reprezentujący Rzeczpospolitą Polską na Łotwie attachés wojskowi, którzy posiadali niezmiernie ograniczone zasoby materiałowe i ludzkie. Niemniej doktor dypl. Andrzeja Liebicha działającego od lipca 1931 r. do marca 1936 r.⁶ oraz jego następcy mjr dypl. Feliksa Brzeskwińskiego w postaci raportów, stanowią niezmiernie cenne źródło w zakresie badania Ulmanisa oraz Łotwy pod jego rządami. Liebich swoją karierę wojskową rozpoczął w grudniu 1914 r. wraz z wcieleniem do armii carskiej. W maju 1915 r. został chorążym. Po przeniesieniu na stanowisko adiutanta dowódcy brygady 1 Dywizji Strzelców we wrześniu 1917 r. szybko rozwijał swoją karierę. Ukończył kurs adiutantów przy Sztabie Generalnym 25 IV 1919 r. W 1920 r. otrzymał stopień porucznika, rok później kapitana piechoty. W latach dwudziestych był wielokrotnie przenoszony i ukończył liczne kursy. Od 22 XII 1925 r. pełnił rolę adiunkta gen. Lucjana Żeligowskiego, z którym był związany, aż do jego przejścia na emeryturę w lipcu 1927 r. Następnie odbył staż liniowy w 32 pp. Pod koniec stycznia 1929 r. otrzymał skierowanie do Oddziału III Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Za oddaną służbę, otrzymywał liczne pochwały od swoich przełożonych. Podkreślano inteligencję, sprawczość oraz wiedzę na temat krajów bałtyckich. Jego zaangażowanie zostało docenione. W styczniu 1931 r. otrzymał stopień podpułkownika dyplomowanego piechoty. 1 lipca tegoż samego roku został mianowany attaché wojskowym w Łotwie i w Estonii. Jego działania skupiały się na monitorowaniu spraw wojskowych oraz polityczno-gospodarczych⁷.

Niezależnie jednak od wartości historycznej samych źródeł, należy uwzględnić ich tendencyjność. Początek działalności Liebicha jako attaché wojskowego na Łotwie

Daugavpils (dyneburskim) w 1921 roku. Przebieg i skutki międzynarodowe, „Przegląd wschodni” 2014, t. 13, z. 2; Idem, *Zarys współpracy łotewskiego i polskiego wywiadu wojskowego w 1919-1939*, „Studia i materiały do historii wojskowości” 2007, t. 44; Idem, *Wydawnictwo i prasa polska na Łotwie w latach 1918-1940*, „Białostocczyzna” 2000, t. 3-4; Idem, *Zaangażowanie państwowo-polityczne szlachty polskiej z Łatgalii (Dawnych Inflant polskich) w pierwszej ćwierci XX wieku*, „Przegląd wschodni” 1997, t. 4, z. 3.

⁴ J. Kuck, *Made in America...*, s. 87.

⁵ Idem, *The Blurring of Lines...*, s. 72.

⁶ T. Gajownik, *Działalność informacyjna attachés wojskowych II Rzeczypospolitej w krajach bałtyckich. Siły zbrojne Finlandii, Estonii i Łotwy w okresie międzywojennym*, Poznań 2019, s. 35.

⁷ T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939-1945*, t. III, Łomianki 2018, s. 184-186.

przypada na okres eskalacji konfliktu, który przerodził się w kryzys dyplomatyczny między Polską, a Łotwą w 1931 r. Wówczas premierem do grudnia był Ulmanis. Zimno przyjęty attaché nie przepadał za przyszłym przywódcą Łotwy co widać w częstych manifestacjach w raportach za sprawą licznych złośliwości pod adresem Ulmanisa. Dotyczyły to zagadnień personalnych takich jak: charakter oraz sposób bycia, jak również modelu sprawowania władzy praktykowanego przez przywódcę Łotwy. Konflikt pomiędzy państwami ulegał zaognieniu za sprawą dwóch czynników. Pierwszym była nacjonalistyczna postawa części Polaków zamieszkujących Łotwę, godząca w interes państwa łotewskiego. Łotysze, słusznie widzieli w niej przejaw braku lojalności oraz irredentę. Drugim, bardziej bezpośrednim powodem był trzykrotny zatarg między ludnością polskojęzyczną, a etnicznymi Łotyszami w powiecie iłkustańskim wiosną 1931 r. Minister spraw wewnętrznych zdecydował zawiesić działalność Związku Polaków na Łotwie za sprawą wyroku sądu, zlikwidować 6 polskich szkół oraz gazetę „Dzwon”. Po wyjeździe posła Mirosława Arciszewskiego 9 października 1931 r. w Rydze pozostali jedynie Liebich i sekretarz Jerzy Śmigiełski. W wyniku tego wydarzenia Liebich stał się jedną z kluczowych postaci decydujących o przebiegu konfliktu polsko-łotewskiego. Mimo próby naprawy sytuacji przez obie strony, odwilż pojawiła się dopiero po powołaniu nowego rządu, który był bardziej przychylny Polsce. Ulmanis utracił stanowisko premiera na początku grudnia 1931 r., a władzę przejęła łotewska lewica. Nowym premierem został Mārgers Skujenieks, a ministrem wojny uznawany za polonofila gen. Jānis Balodis. Spór pomiędzy Łotwą, a Polską zakończył się w marcu 1932 r.⁸

Sytuacja wewnątrz Łotwy oraz przejęcie władzy przez Ulmanisa

Po utracie stanowiska na początku grudnia 1931 r. Ulmanis nie piastował żadnego istotnego urzędu w rządzie. Szefem rządu został po raz czwarty dopiero w marcu 1934 r.⁹ W niespełna dwa miesiące później doprowadził do zamachu stanu, kończąc łotewską demokrację¹⁰. Bezkrwawy przewrót z 15 V 1934 r. został dokonany przez premiera, kilku wojskowych oraz przywódcę *Aizsargów*¹¹. Ich działania poparł pre-

⁸ Ē. Jēkabsons, *Kryzys w stosunkach łotewsko-polskich w roku 1931 i jego rozwiązanie*, „Prace Baltystyczne” 2016, t. 6, s. 122-123, 126-127, 130, 138.

⁹ Wraz z urzędem premiera otrzymał również tekę ministra spraw zagranicznych. Po przeprowadzeniu zamachu ministerstwo podlegało pełniącemu wówczas obowiązki wiceministra spraw zagranicznych Vilhelmsowi Muntersowi. W 1936 r. został mianowany ministrem spraw zagranicznych Łotwy.

¹⁰ Nawet jeśli uwzględnimy, że Ulmanis nigdy w sposób dosłowny nie zlikwidował konstytucji, nie powinniśmy mówić o szczątkach demokracji. Premier, aby zalegalizować swoją władzę wprowadził stan wyjątkowy, który niwelował ówczesny porządek prawny, doprowadzając do tego, że *Saeima* (Sejm Łotwy) nie został ponownie zwołany. Pozostało tak do końca rządów dyktatora. Z. Norkus, *Parliamentarism versus semi-presidentialism in the Baltic States: The causes and consequences of differences in the constitutional frameworks*, „Baltic Journal of Political Science” 2013, t. 2, s. 10.

¹¹ Powstała w 1919 r. ochotnicza organizacja wojsk terytorialnych, początkowo pełniła rolę wsparcia dla armii łotewskiej. Po uzyskaniu przez Łotwę niepodległości skupiała głównie w swoich szeregach weteranów. Formację zasilali ochotnicy pochodzenia chłopskiego oraz w mniejszej ilości reprezentanci innych grup społecznych. W 1922 r. została w pełni przekształcona na wzór wojskowy. Organizacja cieszyła się dużym zainteresowaniem oraz estymą wewnątrz społeczeństwa łotewskiego. T. Gajownik,

zydent Alberts Kviesis. Samo wydarzenie miało świadczyć o trzech zjawiskach. Po pierwsze uwidocznili one słabość rządzącej ówczesnie Socjaldemokracji, która teoretycznie była najsilniejsza ze struktur parlamentarnych¹². W trakcie trwania zamachu stanu partia ta nie wykonała stanowczych kroków, aby powstrzymać działania przeciwników. Drugim zjawiskiem było zmęczenie społeczeństwa rozdrobnionym systemem politycznym, które pragnęło centralizacji w wymiarze politycznym, nawet jeśli oznaczałoby to dyktaturę. Ostatecznie, spośród wszystkich środowisk, które mogłoby dokonać przewrotu, jedynie Ulmanis posiadał dostateczną ambicję, siłę i poparcie, aby tego dokonać¹³. W jednym ze swoich raportów Liebich napisał: „[...] pod wodzą najsilniejszego człowieka, jakiego Łotwa posiada – wytrawnego gracza politycznego, wielokrotnego premiera i przywódcy Związku Chłopskiego [...]”¹⁴. Uwidacznia to realną pozycję i estymę, jaką cieszył się ten polityk we własnym kraju. Zapewniło to Ulmanisowi przejście władzy oraz umożliwiło ustanowienie samego siebie centrum nowego porządku¹⁵. Dodatkowo czynnikiem prawdopodobnie wielce wpływającym na decyzję o przewrocie był konflikt polityczny dotyczący zmiany prerogatyw w konstytucji. W dniu 4 maja 1934 r. parlament odrzucił poprawkę umożliwiającą obywatelom bezpośredni wybór prezydenta. Jego słaba pozycja wewnątrz systemu politycznego Łotwy pozostawała bez zmian. Jednoznacznie przekreśliło to szansę na wprowadzenie sztandarowego postulatu Ulmanisa oraz Związku Chłopskiego jakim była możliwość rozwiązywania parlamentu przez urzędującego prezydenta¹⁶.

Przewrót na Łotwie wzmógł zainteresowanie osobą samego Ulmanisa, który stał się przedmiotem dociekań dyplomatów, w tym polskiego attaché. W jednym ze swoich raportów Liebich skupił swoją uwagę na próbie opisanego sylwetki ło-

op. cit., s. 249.

¹² Łotewska partia Socjaldemokratyczna powstała w wyniku rozłamu wewnątrz środowisk socjalistycznych 17 VI 1918. Jej założyciel Pauls Kalniņš wraz ze swoimi zwolennikami poparli niepodległość Łotwy. Łotewska partia Socjaldemokratyczna była drugim najważniejszym ugrupowaniem politycznym obok Związku Chłopskiego. Diametralnie różniła się od swojego największego rywala pod względem kwestii wizji rozwoju Łotwy. Partia w okresie dwudziestolecia wojennego cieszyła się stosunkowo wysokim poparciem społecznym w szczególności wśród robotników. Etap największej popularności przypada na okres pierwszej połowy lat dwudziestych. Mimo stosunkowo wysokiego poparcia zazwyczaj wchodziła w skład opozycji. Związek Chłopski miał dużo mniejsze trudności w utworzeniu rządu z mniejszymi ugrupowaniami politycznymi z przyczyn ideologicznych.

¹³ Archiwum Akt Nowych (AAN), Sztab Główny w Warszawie (SG), 616/234. Attaché wojskowy RP w Rydze (AWR) do Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (O. II.) l. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 1-2.

¹⁴ Ibidem, k. 2.

¹⁵ Według amerykańskiego historyka J. Kuck głównym czynnikiem motywującym działania premiera była epoka, w której żył. Charakterystyka dwudziestolecia międzywojennego, a w szczególność jej drugiej połowy, w której idea liberalnej demokracji obumiera i wchodzi w stan zbliżenia z koncepcjami autorytarnymi może świadczyć o tym, że był to główny czynnik. Ulmanis, którego można bez wątpienia określić człowiekiem swojej epoki, był w pełni świadomy zachodzących w jego czasach zmian. W szczególności, kiedy prześledzimy charakterystykę jego rządów i kim mniej lub bardziej otwarcie się inspirował. Rozwiązanie problemów za pomocą ścieżki autorytaryzmu było „modne” i co najważniejsze wydawało się obiecujące i skuteczne. J. Kuck, *The Blurring of Line...*, s. 67, 72, 81.

¹⁶ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. l. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 2; J. Kuck, *The Blurring of Line...*, s. 76.

tewskiego autokraty. Ulmanis został w nim obiektywnie przedstawiony jako ojciec niepodległości Łotwy, pierwszy premier oraz człowiek, który najmocniej przyczynił się do uzyskania przez nią niepodległości. Później ukazano go jako przywódcę Związku Chłopskiego, partii która była jednym z najważniejszych stronnictw życia politycznego kraju. Liebich porównał Ulmanisa do Wincentego Witosa. Miało to za zadanie uwypuklić jego znaczenie dla ruchu chłopskiego na Łotwie. Porównanie to było o tyle, nie trafne, że Ulmanis, w przeciwieństwie do Witosa, był człowiekiem dobrze wykształconym, ponieważ studiował w USA. Niemniej pozostał charakternym, zaciętym, twardym i chytrym, nieodcinającym się od swojej chłopskiej przeszłości. Z przedstawienia Ulmanisa wyodrębniają się, silnie cztery charakterystyczne cechy: agraryzm, nacjonalizm, megalomania połączona z kultem jednostki oraz nieoczywistość¹⁷. Istotnym tematem, który będzie również sukcesywnie powracał jest kwestia wojskowości łotewskiej. Wszystkie wymienione grupy tematyczne były ze sobą powiązane i oddziaływały bezpośrednio na siebie.

Po przewrocie Łotwa stała się krajem etatystycznym. Najbardziej zauważalne było to w rolnictwie. Dopłaty eksportowe produktów rolniczych, które silnie obciążały budżet kraju uległy znacznemu wzmocnieniu. Wraz z upływem czasu zaczęły obejmować kolejne produkty. Przykładowo w 1935 r. państwo zobligowało się do wykupienia pszenicy i żyta w trakcie zbiorów po trzykrotnie większej cenie niż rynkowa. Działanie to podkreśla znaczenie polityki agrarnej Łotwy pod rządami Ulmanisa. Rząd utrzymywał się dzięki poparciu mas chłopskich, a nie przy pomocy armii. Ulmanis świadom owego zjawiska faworyzował chłopów kosztem wojska. Zdawał sobie sprawę, że dzięki stosowanej polityce posiadał silne poparcie tej grupy społecznej¹⁸. Szczególna opieka dyktatora nad rolnictwem i chłopami nie wynikała wyłącznie z tego, że sam wywodził się z rodziny agrarnej, ale również z faktu uczęszczania na studia rolnicze. Bodaj najważniejszym czynnikiem mającym wpływ na politykę rolną Ulmanisa poza przeszłością polityczną w zlikwidowanym w 1934 r. Związku Chłopskim była liczebność samego chłopstwa. Zdecydowana większość mieszkańców Łotwy wywodziła się ze wsi. W początkach lat dwudziestych XX wieku mogła wynosić prawie 75% całości populacji. Nie powinien zatem dziwić szereg partii politycznych skupiających obrońców interesów ekonomicznych ziemiaństwa lub chłopów. Niezależnie, czy miały one charakter narodowy, mniejszościowy czy były bardziej zróżnicowane pod względem poglądów członków. Paradoksalnie partie nacjonalistyczne nie miały w życiu politycznym dużego znaczenia. Liczyło się bardziej, kto zapewni lepszą opiekę rolnikom¹⁹. Sytuacja zmieniła się dopiero wraz z przewrotem. Ulmanis, zapożyczył część haseł głoszonych przez nacjonalistów, aby osłabić pozycję ekonomiczną mniejszości narodowych i etnicznych. Promował jednocześnie łotyszyzację życia publicznego²⁰. Przez swoją liczebność chłopci stali się dobrym celem propagandy

¹⁷ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 3.

¹⁸ Ibidem, k. 5, 15-16; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 47, 53; AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 90; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 101, 115.

¹⁹ A. Purs, *Political Nationalism and Latvia*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 61-62.

²⁰ Ibidem, s. 63.

ukazującej wielkość i słuszność rządów *Vadonisa* (przywódcy). Analogicznie sytuacja wyglądała w zakresie promowania państwowości łotewskiej.

Forma sprawowania rządów

Attaché w swoich raportach słusznie zauważył, że od samego początku przejęcia władzy pozycja Ulmanisa była niezmiernie silna i miał on bezpośrednio wpływ na najważniejsze decyzje dotyczące Łotwy. Wynikało to z dwóch faktów. Pierwszym z nich był pracoholizm, drugim natomiast mała populacja Łotwy. Przerysowane zwroty Liebiech trafnie ukazują status dyktatora: „[...] bez jego aprobaty nic się nie dzieje [...]” oraz „wszechmocny”²¹. Po przewrocie Ulmanis rozwiązał wszystkie partie polityczne, w tym Związek Chłopski, którego był liderem. Niemniej, jego byli partyjni współpracownicy stali się najważniejszymi dygnitarzami w nowym ładzie. Było to jednym z głównych czynników siły dyktatora. Kolejnym, wielokrotnie przywoływanym narzędziem politycznym Ulmanisa była propaganda, która jeszcze bardziej umacniała reżim. Nie miała ona wyłącznie za zadanie przedstawić niepodważalne zasługi wodza, jej celem było również umocnienie wiary w możliwości Łotwy i Łotyszy. Choć słusznie wykazano, że początkowo skupiała się wokół pierwszego zagadnienia i była bardzo płytka²². Ulmanis wielokrotnie występował przed masami, wygłaszając przemówienia. Dotyczyło to nie tylko wydarzeń ważnych dla życia Łotwy oraz samego reżimu, ale często z pobudek czysto propagandowych, co niejednokrotnie graniczyło z groteską. Karykaturalnie zaprezentowano, że gdyby zasługi mężów stanu liczono za sprawą liczby przemówień, byłby na pewno rekordzistą. Niemniej jego pozycja nie słabła, a wręcz przeciwnie. Na Łotwie nie znajdowała się żadna realna siła, która mogła mu zagrozić. Wszyscy wpływowi ludzie byli mu podporządkowani. Dotyczyło to zarówno administracji jak też wojska²³.

Liczne wystąpienia skierowane do prostych ludzi, miały zapewne za zadanie stworzyć pomost między rządzącym, a rządzącymi. W szczególności, jeśli uwzględnimy, że sam był chłopskim synem i mógł liczyć na szerokie poparcie tej grupy. Ulmanis w jednym ze swoich dzieł, zatytułowanym „Jak rozwinąć i uczynić nasze rolnictwo opłacalne” prawdopodobnie przedstawił swoją romantyzowaną wizję chłopca. Wolnego od kapitalizmu oraz grzechu. W oczach przywódcy protestanckiego oraz ciężko pracującego w polu chłopca nie był tylko i wyłącznie nośnikiem jego agrarnych idei, ale również żywą manifestacją cnót²⁴. Zapewne stąd wynika pełne oddanie owej grupie społecznej. Nie tylko z realizmu, ale i z faktycznej romantycznej wiary w łotewskiego chłopca, który miał zapewnić krajowi przyszłość. Stąd wywodzą się wszelkiego rodzaju programy zakładające podporządkowanie gospodarki pod rolnictwo oraz nacisk na jego mechanizację.

²¹ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 3-4.

²² Ibidem, k. 6; AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 84.

²³ AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 39-40.

²⁴ D. Hanovs, V. Tēraudkalns, *Happy Birthday, Mr. Ulmanis! Reflections on the Construction of an Authoritarian Regime in Latvia, Politics, "Religion & Ideology"* 2014, t. 15, z. 1, s. 70-71.

Ulmanis jednocześnie nie pozwalał na jakiekolwiek odstępstwa od kanonu zachowań ustanowionego podczas jego rządów. Potępiał wewnątrz obozu władzy wszystkie zachowania, które uznawał za amoralne i mogły przyczynić się do obniżenia autorytetu jego władzy. Charakterystyczna dla wojska łotewskiego apolityczność uległa osobiwemu wypaczeniu. Niezależnie od słuszności decyzji przywódcy, albo jej braku, wojskowi byli w wobec niego w pełni lojalni. Dotyczyło to nie tylko kwestii sympatii i antypatii kręgów wojskowych, ale takich podstawowych kwestii, jak wyposażenie i rezerwy (materialne i ludzkie). Wojsko było w pełni podporządkowane Ulmanisowi i nie wyrażało sprzeciwu²⁵. Poza silną polityką wewnętrzną służącą umocnieniu jego władzy, pragnął również wzmocnić Łotwę poprzez działania dyplomatyczne. Jednym z takich zabiegów była próba dołączenia do Rady Ligi Narodów, która w oczywisty sposób miała wzmocnić międzynarodową pozycję Łotwy, choć priorytetem dla jej dyktatora była propaganda na użytek wewnętrzny. Z czasem w propagandzie rozwinęto hasło optymizmu, które Ulmanis bez wątpienia zaczerpnął z zagranicznych wzorców²⁶.

Pozostaje kwestią dyskusyjną, do jakiego stopnia Ulmanis czerpał natchnienie w zakresie sprawowania rządów od innych krajów, którymi się inspirował. Należy wspomnieć, że było ich wiele, niemniej w raportach wymienione jest wyłącznie najważniejsze państwo, czyli faszystowskie Włochy²⁷. Zaczerpnięte pomysły dotyczyły różnych aspektów władzy. Warte zauważenia, że sam autor raportów na wyrost przetłumaczył *Vadonis* jako „wódz”, nawiązując zapewne do włoskiego *Duce*, forma bardziej poprawna to „przywódca”. Niemniej zainspirowanie się Mussolinim przez Ulmanisa bardziej wskazuje obecny podczas jego rządów kult jednostki oraz silny aparat propagandowy, oparty przede wszystkim na prasie²⁸. Kolejnym przykładem było powołanie przez premiera Łotwy trzech Iz: Przemysłowo-Handlowej, Rzemieślniczej i Rolniczej oraz zapowiedź utworzenia w przyszłości kolejnych. Izby te, zostały skopiowane z faszystowskiego korporacjonizmu²⁹. Następne podobieństwo stanowiły liczne inwestycje rządowe, które miały między innymi uświadamiać masy o sprawności władzy³⁰. Ostatnią cechą wspólną, choć tutaj trudno jednoznacznie określić skąd pochodził wzorzec, był obecny w propagandzie wizerunek człowieka, który zawdzięcza wszystko własnej pracy³¹.

²⁵ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 55-56; AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 84.

²⁶ Ibidem, k. 74-84; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 100.

²⁷ J. Kuck, *Renewed Latvia. A Case Study of the Transnational Fascism Model*, „Fascism” 2013, t. 2, s. 188-189, 194.

²⁸ Ulmanis zdawał sobie sprawę z oddziaływania mediów na społeczeństwo, ponieważ tak samo jak *Duce* był dziennikarzem.

²⁹ A. Topij, *Polityka mniejszościowa Łotwy w okresie rządów autorytarnych Kārlisa Ulmanisa (1934-1940)*, „Studia Historica Gedanensia” 2017, t. 7, s. 275.

³⁰ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 39; AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 91-92; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 101-102.

³¹ J. Kuck, *Made in America...*, s. 87, 91; Idem, *The Blurring of Lines...*, s. 68-69, 72.

Polityka wewnętrzna oraz gospodarcza

Istotnym elementem władzy Ulmanisa był nacjonalizm. Od samego początku wprowadzenia władzy autorytarnej ograniczał on sukcesywnie prawa praktycznie wszystkich mniejszości narodowych i etnicznych. Dotyczyło to zarówno warstwy społecznej, jak i ekonomicznej. Głównym celem tej polityki byli bałtyccy Niemcy, którzy stanowili najważniejszą i najbardziej wpływową mniejszość na terenie Łotwy. Reforma rolna oraz konflikt z kościołem protestanckim, który doprowadził do ograniczenia wpływów niemieckich w hierarchii kościelnej, nie skutkowały załamaniem pozycji tej mniejszości. Niemcy wraz z Żydami stanowili istotny trzon ekonomiczny miast. Ci pierwsi byli w posiadaniu znacznej części przemysłu, drudzy natomiast drobnych przedsiębiorstw. Walka ekonomiczna z mniejszościami miała przede wszystkim charakter protekcyjny. Ulmanis nie propagował antysemityzmu. Po uzyskaniu przez Łotwę niepodległości istotna część gospodarki krajowej znajdowała się w rękach mniejszości narodowych. W starszej historiografii ukazywano hegemonię ekonomiczną Niemców bałtyckich oraz Żydów zamieszkujących Łotwę. Współcześnie część badaczy przeciwstawia się temu pogładowi. Jednakże mit ekonomicznej hegemonii wspomnianych grup jest wciąż obecny. Mniejszości posiadały silną pozycję gospodarczą, ale nie kontrolowały większości gospodarki. Niemniej udział Niemców oraz Żydów był silnie zauważalny. Narząło to Łotwę na naciski wewnętrzne oraz zewnętrzne. Dla nowo powstałego państwa utrzymywanie tego stanu rzeczy było problematyczne. Przykładem perturbacji powiązanej z tą problematyką, jest konflikt z III Rzeszą w 1933 r. Premierem Łotwy wówczas był Ādolfs Bļodnieks. Wraz z antysemickim bojkotem przedsiębiorstw w kwietniu, łotewska lewica oraz środowiska żydowskie zamieszkujące Łotwę dwa miesiące później zorganizowały wspólnie protest, który zakładał bojkotowanie niemieckich produktów. W odpowiedzi, bardzo szybko strona niemiecka nałożyła embargo na łotewskie masło, które było najważniejszym towarem eksportowym do Niemiec. Sankcja trwała zaledwie kilka dni ale miała opłakane skutki dla eksportu tego produktu. Kosztem mniejszości zyskiwał przede wszystkim reżim, a nie sami Łotysze. Ulmanis po dokonaniu zamachu stanu, ustanowieniu władzy dyktatorskiej oraz wprowadzeniu reform gospodarczych wciąż niezmiennie uważał, że społeczeństwo nie było jeszcze w pełni gotowe do zarządzania całością gospodarki. Zwalczanie pozycji i wpływów mniejszości obejmowało również blokowanie przyszłego rozwoju ekonomicznego i społecznego. Pozbawiano ich ekonomicznego prymu, głównie za pomocą nacjonalizacji, co sam konsolidujący swoją władzę dyktatorską Ulmanis określił mianem sprawiedliwości. W przypadku osłabienia pozycji Niemców bałtyckich sprawa posiadała dwa oblicza. Łotysze żywili głębokie niezadowolenie wobec tej mniejszości, jak i samych Niemiec. Wówczas nadal silnie pamiętano politykę Cesarstwa Niemieckiego skierowaną wobec rodzącego się jeszcze państwa łotewskiego. Wynikało to głównie z dwóch czynników. Pierwszym z nich było powstanie tożsamości łotewskiej, która była silnie oparta na konflikcie z lokalnymi Niemcami. Drugim, równie istotnym była pamięć czynów z Wielkiej Wojny. Grabieżczej polityki ekonomicznej zajmowanych terenów oraz chęć podporządkowania państw nadbałtyckich cesarstwu. W skutek antyniemieckiej postawy społeczeństwa łotewskiego walka ekonomiczna z Niemcami miała również wymiar propagando-

wy. Polityka rządu skierowana przeciwko mniejszościom dotyczyła również wojska. Wprowadzono w armii kryterium narodowościowe, w skutek czego sukcesywnie usuwano oficerów niemieckiego pochodzenia³². Ostatecznie działania te doprowadziły do silnego zatargu z III Rzeszą.

W przypadku wymiaru społecznego najważniejszym elementem była kwestia szkolnictwa. Konflikt z mniejszościami godził w interes wszystkich znaczących grup w różnym stopniu. Te najbardziej wpływowe lub liczne, jak Niemcy i Rosjanie traciły mniej i wolniej ze względu na swoją specyfikę. Jednakże, te słabiej zorganizowane, jak mniejszość polska sukcesywnie traciły swoją autonomię w zakresie edukacji, wraz upływem czasu³³. Niemniej wraz z ograniczaniem szkolnictwa dla mniejszości istotnym elementem osłabiania ich pozycji było wprowadzenie supremacji języka łotewskiego z jednoczesnym umniejszaniem innych języków, zwłaszcza niemieckiego³⁴, który miał być wyparty z nauczania przez język angielski. Pozbywano się też urzędników pochodzenia nielotewskiego³⁵. Liebig ukazał wymiar zjawiska słowami: „Trwa pogłębianie reżimu, opartego na nieomyślności Wodza i posłuchu mas, karmionych nadal tanią demagogią i płytkim szowinizmem. Brak pracy wychowawczej [...]”³⁶. Dalej zacytowano samego przywódcę, według którego Ryga z każdym dniem staje mu się miłszą. Ukazuje to sukces łotyszczyzacji życia publicznego oraz samego reżimu w oczach Ulmanisa. W wyobrażeniu przywódcy stolica nie stawiała się coraz bardziej „miłszą” wyłącznie przez fakt ciągłej rozbudowy i modernizacji miasta, na które władza nie szczędziła środków, ale również przez osłabianie wpływu mniejszości w życiu miasta. Dotyczy to nie tylko sfery ekonomicznej i społecznej, ale również i językowej. Dobitnym przykładem sukcesu rządu w polityce mniejszościowej były spisy ludności, które ukazywały wzrost liczebności Łotyszy wraz z powolnym zanikiem mniejszości narodowych. Najsilniejszy spadek odnotowujemy w przypadku dwóch grup: Polaków i Białorusinów. Obie posiadały najsłabszą tożsamość narodową, przez co polityka wynaradawiania najmocniej na nie oddziaływała³⁷. Niemniej, jest to tylko jedno spojrzenie opisywanej problematyki. Dane statystyczne były fałszowane za sprawą różnych praktyk. Przykładowo rejestrowano dzieci jako Łotyszy, wyłącznie za sprawą posiadanego łotewskiego lub białoruskiego nazwiska. Niemniej spadek liczby Polaków zamieszkujących Łotwę nie opierał się wyłącznie na fałszerstwach. W wyniku przewrotu oraz przeprowadzenia reform ekonomicznych poziom życia wzrósł. Część ludności decydowała się na zmianę narodowości, aby otrzymać korzyści gospodarcze. Kolejnym elementem silnie rzutującym na dane statystyczne

³² AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 118-119; M. Housden, *International Affairs and Latvia's Baltic Germans*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprüds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 71, 75; V. P. Karnups, *Latvia and Hitler's Germany: Economic relations 1933-1940*, „*Humanities and Social Sciences Latvia*” 2018, t. 26, z. 2, s. 33-34.

³³ A. Gąsiorowski, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Łotwie w okresie międzywojennym*, „*Przegląd Wschodni*” 2010, t. 11, z. 1, s. 146, 151-152.

³⁴ M. Housden, op. cit., s. 80.

³⁵ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 4-9; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 41-44.

³⁶ AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 82.

³⁷ Ibidem, k. 85-86.

jest język. Dość znacząca grupa osób opowiadających się za narodowością polską, nie znała rodzimego języka. Dodatkowo pozostaje kwestią bardzo dyskusyjną do jakiego stopnia posiadała świadomość narodową. Znaczną część Polaków opowiadających się za swoją narodowością stanowili spolonizowani białoruscy lub łotewscy chłopcy oraz ich potomkowie³⁸.

Nacjonalizm objął swoim zasięgiem również życie naukowe. Należy pamiętać, że reżim nie był wyłącznie oparty na chłopach, którzy w swojej liczebności stanowili filar władzy. Władza Ulmanisa opierała się również na innych grupach społecznych, które były niezadowolone z wcześniejszego porządku. Wielu intelektualistów popierało reżim. Byli oni zaznajomieni z poglądami Ulmanisa i podobnie jak on, w dużej mierze krytykowali stary porządek³⁹. Z dniem 14 I 1936 r. został powołany Instytut Historii Łotwy, który miał za zadanie badać historię w „duchu nacjonalizmu i prawdy”. Oznaczało to w praktyce umniejszanie zasług sąsiednich państw w łotewskiej drodze do uzyskania niepodległości⁴⁰.

Polityka zagraniczna

Największą trudnością w zrozumieniu postaci Ulmanisa była jego nieoczywistość. Największą manifestacją specyfiki tej osoby była prowadzona przezeń polityka zagraniczna. Przywódca był powściągliwy i zachowywał duży umiar. Zostało to uwidocznione za sprawą relacji dyplomatycznych z niektórymi krajami. 12 IX 1934 r. został podpisany traktat porozumienia i przyjaźni pomiędzy wszystkimi trzema krajami bałtyckimi. Najważniejszym aspektem polityki zagranicznej Łotwy zmienionym przez Ulmanisa, były stosunki z Litwą. Relacja z południowym sąsiadem uległa poprawie i nabrała charakteru priorytetowego. Współpraca między krajami nie była oparta wyłącznie na najwyższym szczeblu dyplomatycznym. Obejmowała również współpracę różnych organizacji, głównie kulturalnych. Dotyczyła sfery cywilnej i wojska. Decyzja Ulmanisa o zmianie nastawienia do Litwy odbywała się kosztem relacji z Estonią. Strona estońska nie była zadowolona ze współpracy łotewsko-litewskiej. Niemniej kooperacja Litwy z Łotwą ulegała rozbudowaniu⁴¹. Z jednej strony Ulmanis sukcesywnie umacniał relacje z Kownem kosztem Tallinna, z drugiej natomiast istotnym elementem polityki zagranicznej była kwestia powołanej Ententy Bałtyckiej. Liebich przywołuje jedno z przemówień skierowane do korpusu dyplomatycznego. Przywódca Łotwy zaprezentował w nim koncepcje pogłębienia relacji z bałtyckimi sąsiadami. Zakładała ona powiększenie współpracy wszystkich trzech krajów na arenie międzynarodowej, w ramach Ententy Bałtyckiej. Jednakże, słowa Ulmanisa nie miały

³⁸ Ē. Jēkabsons, *Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu Ilkustzańskiego w XIX-XX wieku jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym*, [w:] *Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, red. M. Liedke, J. Sadowska, J. Trynowski, Białystok 1999, t. I, s. 231-232; Idem, *Polska mniejszość narodowa...*, s. 288-289, 291-292.

³⁹ D. Hanovs, V. Tēraudkalns, op. cit., s. 12.

⁴⁰ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 108; AWR do O. II. I. dz. 64/tj.36, Ryga 21.02.1936, k. 130.

⁴¹ AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 9; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 45, 57.

pokrycia w rzeczywistości. Jednoczesna współpraca trzech państw obejmowała szerzej wyłącznie sferę kulturalną. Rozbudowa przymierza łotewsko-estońskiego, o nowego członka, nie objęła klauzuli wojskowej. Estonia wraz z Litwą posiadały skrajnie odmienne stanowisko wobec porządku zastalego w tej części Europy. Było to najsilniej zauważalne w zakresie pro polskiego nastawienia Tallina oraz pro sowieckiego Kowna. Estońska dyplomacja bezskutecznie próbowała wymusić na Litwie normalizację relacji z Polakami. Łotewski MSZ starał się powstrzymać swojego północnego sąsiada przed nadmiernym naciskaniem na Litwinów, by ci jeszcze bardziej nie zacieśniali swoich stosunków ze Związkiem Sowieckim⁴².

Polityka Ulmanisa względem Polski była również nieoczywista. W dniu 11 XI 1934, odbyło się spotkanie między przywódcą Łotwy, a posłem Zygmuntem Beczkowiczem. Miało w niej paść oświadczenie o chęci umocnienia zażyłości relacji między dwoma narodami. Analogicznie, jak w przypadku Ententy Bałtyckiej, słowa miały się z rzeczywistością. Jednakże, w tym przypadku jeszcze bardziej. Po przewrocie Ulmanisa wciąż nie rozwiązano ostatecznie sprawy odszkodowań na rzecz polskich posiadaczy ziemskich oraz prac demarkacyjnych. Na przekór własnemu oświadczeniu przekazanemu polskiemu posłowi, Ulmanis wraz ze swoim gabinetem wielokrotnie wypowiadał się negatywnie o Polsce w trakcie ceremonii państwowych. Likwidowano polskie placówki oświaty. Zwalniano lub wymuszano przejście na emeryturę polskich nauczycieli. Jednocześnie Ulmanis nie zdecydował się wpłynąć negatywnie na współpracę kulturalną między Łotwą, a Polską. Świadczy o tym, chociażby rocznica wyzwolenia Dynenburga, gdzie Polacy zostali bardzo ciepło przyjęci⁴³. Specyfika relacji gospodarczych między państwami nie uległa zmianie. Handel między oboma krajami cechowała olbrzymia dysproporcja pomiędzy importem a eksportem na niekorzyść Łotwy, która nigdy nie osiągnęła pozytywnego bilansu handlowego z Polską przez cały okres międzywojenny. Znaczące załamanie importu towarów z Polski zapoczątkowane w 1930 r. uległo wyhamowaniu trzy lata później. Następnie odnotowano delikatny wzrost, ale znaczenie handlu nigdy nie zostało odbudowane⁴⁴.

Polityka Łotwy wobec Polski pod rządami Ulmanisa utrzymała się do końca działalności Liebicha. Poprawność relacji na najwyższym szczeblu dyplomatycznym była (jak to określił sam autor raportów) pozorami. Uważał, że przywódca jest na wskroś powściągliwy i niechętny wobec Polski. Bodaj najważniejszym przykładem owych praktyk była żałoba po śmierci Józefa Piłsudskiego oraz ciąg wydarzeń, które po niej nastąpiły. Reprezentacja wysłana do posła Zygmunta Beczkowicza składa

⁴² Ibidem, k. 57; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 110-111; A. Skrzypek, op. cit., s. 122; A. Jędrzejewska, *Polska wobec Państw Europy wschodniej w latach 1918-1945 (Ukraina – Białoruś – Estonia – Litwa – Łotwa)*, [w:] *Ład wschodnio-europejski w polskiej myśli politycznej w XX wieku*, red. P. Waingartner, Łódź 2020, t. I, s. 51; G. Reire, *Multilateralism and Inter-war Latvia*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 40; V. Ščerbinskis, *The Baltic and Nordic Direction of Latvia's Foreign Policy during the interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 58-59, 61-63.

⁴³ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 11-12.

⁴⁴ Ibidem, k. 16-17; V. P. Karnups, *Latvian-Polish Economic Relations 1918-1939*, "Humanities and Social Sciences Latvia" 2019, y. 27, z. 2, s. 35-42.

się wyłącznie z wojskowych, a sam przywódca zdecydował się nadać wyłącznie depeszę kondolencyjną. Była ona nacechowana olbrzymią ilością pozytywnych słów pod adresem zmarłego. Ukazano w niej zasługi Piłsudskiego na rzecz Polski oraz Łotwy⁴⁵. Niemniej Ulmanisowi nie przeszkadzało jednocześnie wykorzystywanie relacji polsko-łotewskich w celach propagandowych na rzecz polityki wewnętrznej. Kwestia mniejszości polskiej zamieszkującej Łotwę wciąż nie została rozwiązana. Dość popularnym poglądem podsycanym przez prasę była wizja, iż Polacy zamieszkujący Łotwę, to tak naprawdę fikcja i są to Łotysze, którzy zostali za sprawą działalności katolickich księży spolonizowani. Nie powinno zatem dziwić, że równolegle istniał pogląd, iż kwestia zarządzania losami owej grupy ludzi to sprawa wewnętrzna Łotwy, a Polska nie powinna sobie rościć żadnych praw do ingerencji. W celach propagandowych wykorzystywano również kwestię deficytu handlowego. Miał on świadczyć o tym, że słabsza Łotwa jest regularnie wykorzystywana przez swojego większego i silniejszego sąsiada⁴⁶. Ulmanis musiał zdawać sobie sprawę z ryzyka, które niesie za sobą otwarty konflikt, ponieważ widać, że działał on ostrożnie i próbował ograniczać się do polityki wewnętrznej. Jednocześnie był przedstawiany, jako przywódca, który potrafił rozsądnie wypowiadać się na rzecz współpracy polsko-bałtyckiej. Niestety przypadki te miały miejsce wyłącznie w ścisłym gronie, najważniejszych osób aparatu władzy. Resztę społeczeństwa karmiono propagandą, która miała za zadanie niwelować propolskie elementy. Najbardziej wyeksponowanym przykładem opisanych działań była uroczystość pożegnalna posła Beczkowicza. Prezydent Alberts Kviesis, w mowie pożegnalnej wygłosił wiele pozytywnych zdań pod adresem współpracy polsko-łotewskiej, w bardzo nielicznym kręgu uczestników, wśród których znajdował się sam Ulmanis. Przemowa nacechowana propolskimi akcentami była skrzętnie przemilczana przez prasę łotewską, a wiedza o charakterze wydarzenia ograniczyła się praktycznie wyłącznie do jej uczestników⁴⁷. Niemniej relacje polsko-łotewskie zaczęły stopniowo ulegać poprawie pod koniec działalności Liebicha. Strona polska zdecydowała o zaprzestaniu wspierania własnej mniejszości narodowej. Polacy szukali kompromisu, na który Łotysze przystali. Obie strony zobligowały się do zaniechania nagłaśniania konfliktu na arenie wewnętrznej. Dodatkowo Polska ograniczyła wspieranie mniejszości na Łotwie, wyłącznie do życia kulturalnego⁴⁸.

W przypadku relacji z dwoma najważniejszymi państwami regionu widzimy kluczowe trzymanie się polityki lawirowania. Ulmanis starał się utrzymać akceptowalne, lub przynajmniej neutralne relacje z III Rzeszą i Związkiem Sowieckim. Należy pamiętać, iż pomimo ogólnego antyniemieckiego nastawienia społeczeństwa, Niemcy na równi z Wielką Brytanią były najważniejszym partnerem handlowym Łotwy. Dotyczyło to zarówno importu, jak i eksportu. Mimo dużo wyższych cen, na rynku niemieckim, faworyzowano wymianę handlową z Wielką Brytanią, co wynikało z dwóch

⁴⁵ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 46.

⁴⁶ AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 17; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 59.

⁴⁷ AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 89-90.

⁴⁸ A. Skrzypek, op. cit., s. 125.

faktów. Po pierwsze, z polityki Ulmanisa względem Niemców bałtyckich, która zaowocowała konfliktem z III Rzeszą. Po drugie, Łotwa posiadała najbardziej korzystny stosunek importu do eksportu z Wielką Brytanią. Rządzący starali się ułatwić prowadzenie handlu z tym krajem. Inaczej potoczyła się sprawa relacji dyplomatycznych ze wschodnim sąsiadem. Ulmanis był świadomy sowieckiego zagrożenia, przez co niwelował ryzyko incydentów pomiędzy oboma państwami, choć warto zauważyć, że nie za wszelką cenę. Najważniejszą pomocą w utrzymaniu porządku był brak niechęci ogółu Łotyszy do Rosjan jako narodowości oraz cenzura, która wylapywała informacje dotyczące działań Związku Sowieckiego, tak aby społeczeństwo wiedziało o nich, jak najmniej⁴⁹.

Armia łotewska

Ostatnim nieoczywistym elementem jest stosunek przywódcy Łotwy do wojska. Widać, że po dokonanych przewrocie Ulmanis pozostał cywilem i nie zainteresował się szczególnie armią, która wymagała reformy. Posiadające olbrzymie problemy z rezerwistami oraz zapasami mobilizacyjnymi wojsko stało się instrumentem polityki wewnętrznej. Relacja zachodząca między ogółem społeczeństwa, a armią uległa poprawie. Wojsko stało się integralnym elementem życia społecznego na Łotwie. Niemniej pogłębienie ducha narodowego, odbywało się kosztem zdolności bojowej. Armia była apolityczna i lojalna wobec władzy, wręcz jej podporządkowana. Fakt ten był niejednokrotnie wykorzystywany przez Ulmanisa. Przywódca, nie konsultował swoich decyzji z kręgami wojskowymi, narzucając im swoją wolę. Jednakże wojskowi nie oponowali, nawet jeśli posiadali odmienne zdanie. Dotyczyło to nie tylko kwestii zaniebdywania armii, ale również zmian zachodzących w relacjach z Polską i Litwą. Należy pamiętać, że w łotewskim korpusie oficerskim znajdowało się liczne grono orędowników militarnej współpracy łotewsko-polskiej oraz równie znaczące przeciwników kooperacji z Litwinami. Jednakże, nawet najwięksi sprzymierzeńcy Polski wśród łotewskich wojskowych, nie odważyli się wprost przeciwstawić Ulmanisowi. Całościowo tendencja ta z czasem ulegnie pogłębieniu. Kolejnym przykładem owej praktyki będzie kwestia prezydentury. Ówczesny prezydent cieszył się dużą estymą i sentymentem kręgów wojskowych, jednakże, w momencie kiedy zaczęto otwarcie sugerować przejęcie urzędu przez Ulmanisa, żołnierze nie wyrazili sprzeciwu. Biernie zaakceptowali poczynania przywódcy⁵⁰.

Mimo marginalizującego stosunku do armii ogół społeczeństwa uległ pogłębionej militaryzacji. Straż graniczna nabrała charakteru militarnego i była, jak przyznaje Liebig czymś pomiędzy Korpusem Ochrony Pogranicza, a strażą celną. Podlegająca

⁴⁹ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 15-16, 35; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 49; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 109; J. Taurēns, *Westward Direction of Latvia's Foreign Policy during the Interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 31; R. Cerūzis, *Eastward Direction of Latvia's Foreign Policy during the Interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 49.

⁵⁰ AAN, SG, 616/234, AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 21-26, 30; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 55-56; AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 105, 119, 121.

Ministerstwu Spraw Wewnętrznych nowo powstała Brygada Ochrony Granicy zrzeszała wyłącznie czynnych oficerów. Formacja została podzielona na bataliony. Drużym dużo bardziej znaczącym elementem militaryzacji była organizacja *Aizsargów*. Ze względu na zasługi dla reżimu otrzymała znaczące dofinansowanie rządowe oraz nową siedzibę w postaci byłego gmachu Centrali Związków Zawodowych. Subsydia zaowocowały jednocześnie pełnym porządkowaniem się woli przywódcy. Organizacja stała się przede wszystkim filarem rządu i za cel priorytetowo wybrano propagandę na rzecz władzy. Podporządkowanie się tym celom skutkowało również czystką w jej szeregach. W ramach działań powstrzymano tymczasowo nabór, aby w pełni pozbyć się niechcianych elementów. Niemniej po czystce, otwarto ponownie możliwość przyłączenia się do organizacji oraz rozbudowano jej strukturę. Należy pamiętać, że *Aizsargowie* byli powiązani z nieistniejącym już wówczas Związkiem Chłopskim. Organizacja powiązana z życiem wsi oraz masami chłopskimi była kolejnym filarem władzy Ulmanisa. Niezależnie jednak od lojalności organizacji oraz czystek zachodzących w jej strukturach elementy propolskie nie zostały w niej wyeliminowane. Analogicznie jak w armii nie były one manifestowane otwarcie. Ulmanis będący cywilem nie lubił oraz nie znał się na sprawach wojskowych. Zaniebdywał wojsko i obronność kraju. Armia oraz *Aizsargowie* zostali podporządkowani celom natury politycznej kosztem ich możliwości bojowej⁵¹.

Zakończenie

W świetle raportów attaché Ulmanis został ukazany jako niezaprzeczalny przywódca Łotwy, cieszący się olbrzymim poparciem wśród swoich współpracowników oraz wśród szerokich mas ludzkich. Był on pełnoprawnym dyktatorem, zagorzałym nacjonalistą, orędownikiem etatyzmu gospodarczego oraz faktycznego agraryzmu. Wykorzystywał on swoją gigantyczną przewagę nad rywalami, centralizując swoją władzę oraz umacniając wewnętrznie państwo łotewskie kosztem mniejszości narodowych. Wśród poglądów łotewskiego przywódcy zauważalne są liczne inspiracje oraz niezależne idee. Nie był płytką kalką wielkich swojej epoki. Ulmanis na tle innych dyktatorów znacznie się wyróżniał. Będąc cywilem nigdy nie wystąpił publicznie w mundurze wojskowym. Był jednym z niewielu dyktatorów, który zdecydował się w pełni zlikwidować władzę ustawodawczą, nie zachowując pozorów wcześniejszego ładu. Jego faszyzujący reżim tylko pozornie był kopią włoskiego faszyzmu. Łotwa nigdy nie została tak silnie zmilitaryzowana, jak inne europejskie autokracje. Prześladowania polityczne oraz polityka mniejszościowa nigdy nie przyjęła charakteru zbrodniczego. W zakresie polityki międzynarodowej stosował politykę neutralności. Potrafił bardzo dobrze lawirować między poszczególnymi graczami areny międzynarodowej. Traktował wojsko przedmiotowo i wykorzystywał je do celów propagandowych, równolegle marginalizując potrzeby armii. Początkowy okres jego autory-

⁵¹ AWR do O. II. I. dz. 88/tj.35, Ryga 27.02.1935, k. 27; AWR do O. II. I. dz. 323/tj.35, Ryga 31.07.1935, k. 50; AWR do O. II. I. dz. 473/tj.35, Ryga 13.10.1935, k. 98-99, AWR do O. II. I. dz. 43/tj.36, Ryga 31.01.1936, k. 122; Ē. Jēkabsons, *Granica łotewsko-polska 1919-1939*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2002, t. 15, s. 88.

tarnych rządów pozytywnie wpłynął na umocnienie ducha państwowości łotewskiej oraz samych Łotyszy. Poprzez swoje rządy wzmocnił tożsamość narodową, ale również i gospodarkę krajową.

BIBLIOGRAFIA-REFERENCES

Sources:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Sztab Główny w Warszawie, 616/234.

Studies:

Cerūzis R., *Eastward Direction of Latvia's Foreign Policy during the Interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Rīga 2016, s. 37-53.

Dubicki T., Suchcitz A., *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939-1945*, Łomianki 2018, t. III.

Gajownik T., *Działalność informacyjna attachés wojskowych II Rzeczypospolitej w krajach bałtyckich. Siły zbrojne Finlandii, Estonii i Łotwy w okresie międzywojennym*, Poznań 2019.

Gąsiorowski A., *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Łotwie w okresie międzywojennym*, „Przegląd wschodni” 2010, t. 11, s. 145-155.

Hanovs D., Tēraudkalns V., *Happy Birthday, Mr. Ulmanis! Reflections on the Construction of an Authoritarian Regime in Latvia*, „Politics, Religion & Ideology” 2014, t. 15, z 1, s. 64-81.

Housden M., *International Affairs and Latvia's Baltic Germans*, In *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, [w:] red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Rīga 2016, s. 70-84.

Jēkabsons Ē., *Granica łotewsko-polska 1919-1939*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2002, t. 15, s. 85-91.

Jēkabsons Ē., *Konflikt łotewski-polski w kwestii szkół polskich w powiecie Daugavpils (dyneburskim) w 1921 roku. Przebieg i skutki międzynarodowe*, „Przegląd wschodni” 2014, t. 13, z. 2, s. 463-488.

Jēkabsons Ē., *Kryzys w stosunkach łotewsko-polskich w roku 1931 i jego rozwiązanie*, „Prace Bałtytyczne” 2016, t. 6, s. 121-147.

Jēkabsons Ē., *Polska mniejszość narodowa na Łotwie XIX i XX wieku. Krótka charakterystyka i zarys działalności*, [w:] *Europa nie prowincjonalna*, red. K. Jasiewicz, Londyn 1999, s. 287-298.

Jēkabsons Ē., *Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu Ilkustzańskiego w XIX-XX wieku jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym*, [w:] *Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, t. I, red. M. Liedke, J. Sadowska, J. Trynowski, Białystok 1999, s. 226-233.

Jēkabsons Ē., *Szkolnictwo polskie na Łotwie*, [w:] *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700-1939*, red. A. Bilewicz, S. Walasek, Wrocław 1998, s. 353-358.

Jēkabsons Ē., *Współpraca wojskowa łotewsko-polska latem 1920 roku: żołnierze Dywizjonu 18. pułku ułanów Wojska Polskiego na Łotwie*, „Scripta Historica” 2021, t. 27, s. 41-58.

Jēkabsons Ē., *Wydawnictwo i prasa polska na Łotwie w latach 1918-1940*, „Białostocczyzna” 2000, t. 3-4, s. 79-88.

Jēkabsons Ē., *Z epizodów stosunków wojskowych Łotwy i Polski w okresie międzywojennym: studia oficerów łotewskich w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie*, [w:] ...oddanie służbie bez reszty. *Studia z dziejów Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie w stulecie jej utworzenia (1919-2019)*, red. R. Parafianowicz, Warszawa 2020, s. 177-188.

Jēkabsons Ē., *Zaangażowanie państwowo-polityczne szlachty polskiej z Łatgalii (Dawnych Inflant polskich) w pierwszej ćwierci XX wieku*, „Przegląd wschodni” 1997, t. 4/3, s. 513-522.

- Jēkabsons Ē., *Zarys współpracy łotewskiego i polskiego wywiadu wojskowego w 1919-1939*, „*Studia i materiały do historii wojskowości*” 2007, t. 44, s. 279-301.
- Jędrzejewska A., *Polska wobec Państw Europy wschodniej w latach 1918-1945 (Ukraina – Białoruś – Estonia – Litwa – Łotwa)*, [w:] *Ład wschodnio-europejski w polskiej myśli politycznej w XX wieku*, t. I, red. P. Waingertner, Łódź 2020, s. 43-57.
- Karnups V. P., *Latvia and Hitler's Germany: Economic relations 1933-1940*, „*Humanities and Social Sciences Latvia*” 2018, t. 26, z. 2, s. 31-45.
- Karnups V. P., *Latvian-Polish Economic Relations 1918-1939*, „*Humanities and Social Sciences Latvia*” 2019, t. 27, z. 2, s. 32-45.
- Kuck J., *Made in America: Kārlis Ulmanis and the Making of Pro-Americanism in Latvia, 1918-1940*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 85-99.
- Kuck J., *The Blurring of Lines: Democracy, Vadonisms, and Latvia in Transnational Context*. In *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 66-84.
- Kuck J., *Renewed Latvia. A Case Study of the Transnational Fascism Model*, „*Fascism*” 2013, t. 2, s. 183-204.
- Norkus Z., *Parliamentarism versus semi-presidentialism in the Baltic States: The causes and consequences of differences in the constitutional frameworks*, „*Baltic Journal of Political Science*” 2013, vol 2, s. 7-28.
- Purs A., *Political Nationalism and Latvia*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 50-84.
- Reire G., *Multilateralism and Inter-war Latvia*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Global thought and Latvia*, red. K. Bukovskis, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2020, s. 34-49.
- Ščerbinskis V., *The Baltic and Nordic Direction of Latvia's Foreign Policy during the interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 54-69.
- Skrzypek A., *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997.
- Taurēns J., *Westward Direction of Latvia's Foreign Policy during the Interwar Period*, [w:] *The Centenary of Latvia's foreign affairs. Ideas and personalities*, red. D. Potjomkina, A. Sprūds, V. Ščerbinskis, Riga 2016, s. 23-36.
- Topij A., *Polityka mniejszościowa Łotwy w okresie rządów autorytarnych Kārlisa Ulmanisa (1934-1940)*, „*Studia Historica Gedanensia*” 2017, t. 7, s. 261-280.

